

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 03 | pp. 233-241 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

XIZMATLAR BOZORINING HUDUDIIY QUTBLANISHI VA KONVERGENSIYA MUAMMOSI: O'ZBEKISTON MISOLIDA EMPIRIK TAHLILLAR

Xasanov Axmadjon Shodiyorovich

Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasining 14 hududi bo'yicha 2017-2025-yillarda ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmining dinamikasi konvergensiya nazariyasi metodlari asosida tahlil qilingan. Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real xizmatlar hajmi bo'yicha σ - va β -konvergensiya testlari o'tkazilib, hududiy tengsizlik Theil, Gini va Uilyamson indekslari yordamida dekompozitsiya qilingan. Tahlil natijalari konvergensiya gipotezasini rad etadi: o'rganilgan davrda hududlararo tafovut kengaygan (σ 0,491 dan 0,541 gacha, Theil indeksi 0,255 dan 0,351 gacha o'sgan), β -koeffitsient esa statistik ahamiyatga ega emas. Tengsizlikning 98,0 foizi Toshkent shahri bilan qolgan hududlar o'rtasidagi farq hisobiga shakllanadi, qolgan 13 hudud ichida esa tafovut deyarli o'zgarmagan - ya'ni "konvergensiya klubi" tuzilmasi kuzatiladi. Panel va kesma regressiyalar xizmatlar o'sishining uzoq muddatli omillari sifatida investitsiya jamg'arilishi va bandlik darajasini ko'rsatadi. Xizmat ko'rsatish korxonalarining resurs bazasi hududiy bozor sig'imiga bog'liqligidan kelib chiqib, hududiy differensiallashtirilgan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: xizmatlar bozori, hududiy tengsizlik, σ -konvergensiya, β -konvergensiya, Theil indeksi, Gini koeffitsienti, iqtisodiy qutblanish, xizmat ko'rsatish korxonalari, O'zbekiston.

Аннотация: В статье на основе методов теории конвергенции анализируется динамика объёма рыночных услуг по 14 регионам Республики Узбекистан за 2017-2025 годы. Проведены тесты σ - и β -конвергенции по реальному объёму услуг на душу населения, региональное неравенство декомпозировано с помощью индексов Тейла, Джини и Уильямсона. Результаты отвергают гипотезу конвергенции: межрегиональные различия за период расширились (σ вырос с 0,491 до 0,541, индекс Тейла - с 0,255 до 0,351), а β -коэффициент статистически незначим. 98,0 % неравенства формируется разрывом между городом Ташкентом и остальными регионами, тогда как внутри остальных 13 регионов дифференциация практически не изменилась, что свидетельствует о структуре «клуба конвергенции». Панельные и кросс-секционные регрессии указывают на накопление инвестиций и уровень занятости как долгосрочные факторы роста услуг. Разработаны предложения по регионально дифференцированным механизмам поддержки предприятий сферы услуг.

Ключевые слова: рынок услуг, региональное неравенство, σ -конвергенция, β -конвергенция, индекс Тейла, коэффициент Джини, экономическая поляризация, предприятия сферы услуг, Узбекистан.

Abstract: The paper applies convergence analysis to the dynamics of market services across the 14 regions of Uzbekistan in 2017-2025. σ - and β -convergence tests are performed on real per capita service volumes, and regional inequality is decomposed using the Theil, Gini and Williamson indices. The results reject the convergence hypothesis: dispersion widened over the period (σ rose from 0.491 to 0.541, the Theil index from 0.255 to 0.351), while the β -coefficient is statistically insignificant. A share of 98.0 % of total inequality is generated by the gap between Tashkent city and the remaining regions, whereas dispersion within the other 13 regions has remained essentially unchanged, indicating a "convergence club" structure. Panel and cross-sectional regressions identify investment accumulation and the employment rate as long-run drivers of service growth. Policy proposals for regionally differentiated support mechanisms for service enterprises are developed.

Keywords: services market, regional inequality, σ -convergence, β -convergence, Theil index, Gini coefficient, economic polarisation, service enterprises, Uzbekistan.

Kirish

Xizmat ko'rsatish sohasi O'zbekiston iqtisodiyotining eng jadal o'sayotgan segmentiga aylandi: 2017-yilda ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 167 070,4 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda bu ko'rsatkich 1 050 292,5 mlrd so'mga yetdi, ya'ni taqqoslanuvchi narxlarda 2,45 baravar o'sdi. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida keyingi besh yil ichida xizmat ko'rsatish hajmini uch baravar oshirish va sohada 3,5 million yangi ish o'rni yaratish vazifasi belgilangan¹. Biroq milliy darajadagi bu yalpi ko'rsatkichlar hududiy kesimda o'ta notekis taqsimlangan va aynan shu notekislik xizmat ko'rsatish korxonalarining resurs bazasi, masshtab samarasi hamda raqobat muhitini belgilovchi asosiy tashqi omil hisoblanadi.

Xizmat ko'rsatish korxonasi - sanoat korxonasidan farqli ravishda - mahsulotini uzoq masofaga tashiy olmaydi: xizmat ishlab chiqarilgan joyda iste'mol qilinadi. Shu sababli korxonaning iqtisodiy resurslaridan foydalanish samaradorligi, birinchi navbatda, u joylashgan hududning talab zichligiga bog'liq. Agar hududiy bozorlar o'rtasidagi tafovut kengayib borsa, bir xil boshqaruv sifatiga ega korxonalar turli hududlarda tubdan farqli natijalarga erishadi va samaradorlikni oshirishning yagona, universal mexanizmi barcha hududlar uchun bir xil natija bermaydi. Aynan shu mulohaza mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Mavjud tadqiqotlarda xizmat ko'rsatish korxonalari samaradorligi asosan mikrodarajada - ayrim korxonalar yoki bitta viloyat doirasida baholanadi. Mezodaraja, ya'ni hududlar o'rtasidagi tafovutning vaqt bo'yicha traektoriyasi va uning tarkibiy manbalari kam o'rganilgan. Ushbu maqolaning maqsadi - O'zbekistonda xizmatlar bozorining hududiy taqsimoti yaqinlashuv (konvergensiya) yoki uzoqlashuv (divergensiya) yo'nalishida rivojlanayotganini empirik jihatdan aniqlash va bu jarayonning harakatlantiruvchi omillarini baholashdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Xizmat ko'rsatish sohasining iqtisodiyot tarkibidagi ustuvorligi oshib borishi V.Fuks tomonidan "xizmatlar iqtisodiyoti" kontseptsiyasida asoslab berilgan². Hududiy

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. - Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023.

² Fuks V.R. The Service Economy. - New York: National Bureau of Economic Research, 1968. - 280 p.

rivojlanishdagi yaqinlashuv masalasi R.Barro va X.Sala-i-Martin ishlarida shakllantirilgan bo'lib, ular β -konvergensiya (dastlab quyi darajada bo'lgan hududlarning tezroq o'sishi) va σ -konvergensiya (dispersiyaning qisqarishi) tushunchalarini ajratadilar^{3, 4}. D.Kua β -konvergensiyaning σ -konvergensiyaning kafolatlanmasligini ko'rsatib, taqsimot dinamikasiga asoslangan "konvergensiya klublari" yondashuvini taklif etgan⁵.

Hududiy tengsizlikni o'lchash metodologiyasi J.Uilyamsonning vazn koeffitsientli variatsiya koeffitsienti⁶ va H.Teylning entropiya indeksi⁷ asosida rivojlangan; ikkinchisi tengsizlikni guruhlararo va guruh ichidagi tarkibiy qismlarga additiv ajratish imkonini beradi. Qutblanish mexanizmi esa P.Krugmanning yangi iqtisodiy geografiya modellarida o'sib boruvchi daromadlilik va agglomeratsiya samarasi orqali tushuntiriladi⁸: bozor sig'imi katta bo'lgan markaz ko'proq firma va malakali ishchi kuchini jalb qiladi, bu esa uning ustunligini yanada mustahkamlaydi. Mazkur maqolada aynan shu nazariy apparat O'zbekiston xizmatlar bozoriga birinchi marta to'liq qo'llaniladi.

Tadqiqot metodologiyasi va ma'lumotlar bazasi

Tadqiqotning empirik bazasini O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining SIAT ochiq ma'lumotlar bankidan olingan quyidagi rasmiy qatorlar tashkil etadi: ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi⁹, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan xizmatlar hajmi¹⁰, xizmatlarning taqqoslanuvchi narxlaridagi o'sish sur'atlari¹¹, bandlik darajasi¹² va asosiy kapitalga investitsiyalarning o'sish sur'ati¹³. Kuzatuv birligi - 14 hudud (12 viloyat, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Toshkent shahri), davr - 2017-2025-yillar, jami 126 ta hudud-yil kuzatuv.

Davrni tanlashda metodologik uzilish hisobga olingan. SIAT qatorida 2016-2017-yillar oralig'ida xizmatlar hajmining nominal darajasi 72,2 foizga sakragan, holbuki o'sha yildagi real o'sish 110,7 foizni tashkil etgan. Bu farq MHT-2008 metodologiyasiga o'tish va kuzatilmaydigan iqtisodiyot qamrovining kengaytirilishi natijasidir¹⁴. Shu sababli daraja ko'rsatkichlari bo'yicha tahlil 2017-yildan boshlanadi va undan oldingi yillar bilan taqqoslanmaydi.

Metodologiya to'rt blokdan iborat. Birinchidan, kontsentratsiya Hirschman-Herfindahl indeksi va eng yirik uchta hudud ulushi orqali baholanadi. Ikkinchidan, σ -konvergensiya jon boshiga real xizmatlar hajmi logarifmining standart chetlanishi va aholiga tortilgan variatsiya koeffitsienti dinamikasi orqali tekshiriladi. Uchinchidan, β -konvergensiya quyidagi tenglama asosida baholanadi:

$$(1/T) \cdot \ln(y_i/T / y_i,0) = \alpha + \beta \cdot \ln(y_i,0) + \gamma' X_i + \varepsilon_i,$$

bu yerda y_i - i-hududda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real xizmatlar hajmi, $T = 8$ yil, X_i - nazorat o'zgaruvchilari vektori (o'rtacha bandlik darajasi va investitsiyalarning

³ Barro R.J., Sala-i-Martin X. Convergence // Journal of Political Economy. – 1992. – Vol. 100, No. 2. – P. 223–251.

⁴ Sala-i-Martin X. The Classical Approach to Convergence Analysis // The Economic Journal. – 1996. – Vol. 106, No. 437. – P. 1019–1036.

⁵ Quah D. Empirical cross-section dynamics in economic growth // European Economic Review. – 1993. – Vol. 37, No. 2–3. – P. 426–434.

⁶ Williamson J.G. Regional Inequality and the Process of National Development: A Description of the Patterns // Economic Development and Cultural Change. – 1965. – Vol. 13, No. 4, Part 2. – P. 1–84.

⁷ Theil H. Economics and Information Theory. – Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1967. – 488 p.

⁸ Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy. – 1991. – Vol. 99, No. 3. – P. 483–499.

⁹ Ko'rsatilgan bozor xizmatlari hajmi (hududlar kesimida, yillik). O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, SIAT ochiq ma'lumotlar banki, indikator 1210. URL: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1210.pdf (murojaat sanasi: 22.09.2026).

¹⁰ Aholi jon boshiga to'g'ri keladigan bozor xizmatlari hajmi (yillik, hududlar kesimida). SIAT, indikator 1239. URL: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1239.pdf

¹¹ Ko'rsatilgan bozor xizmatlarining o'sish sur'atlari (hududlar kesimida, yillik). SIAT, indikator 1238. URL: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1238.pdf

¹² Bandlik darajasi (hududlar kesimida, yillik). SIAT, indikator 1311. URL: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1311.pdf

¹³ Asosiy kapitalga investitsiyalarning o'sish sur'ati (yillik). SIAT, indikator 406. URL: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_406.pdf

¹⁴ 2019-yil uchun eski nashrdagi ko'rsatkich (190 356,0 mlrd so'm) va joriy SIAT qatoridagi ko'rsatkich (269 080,0 mlrd so'm) o'rtasidagi farq aynan shu qayta ko'rib chiqish natijasidir. Qarang: Hududlar bo'yicha ko'rsatilgan bozor xizmatlari. URL: https://stat.uz/uploads/docs/xizmatlar_dekabr_uz.pdf

o'rtacha o'sish sur'ati). $\beta < 0$ bo'lganda shartli yaqinlashuv mavjud deb hisoblanadi. To'rtinchidan, tengsizlik Theil T indeksi orqali "Toshkent shahri" va "qolgan hududlar" guruhlariga additiv dekompozitsiya qilinadi, shuningdek tortilgan Gini koeffitsienti va Uilyamson indeksi hisoblanadi.

Real ko'rsatkichlar taqqoslanuvchi narxlardagi o'sish sur'atlarini 2017-yil bazasiga zanjirlash yo'li bilan qurilgan, hududlar aholisi esa hajm va jon boshiga ko'rsatkich nisbatidan hosil qilingan¹⁵. Shuni ta'kidlash kerakki, σ -o'lchovlar umumiy narx indeksiga nisbatan invariant: barcha hududlar uchun bir xil deflyator logarifmlarni bir xil miqdorga siljitadi va dispersiyani o'zgartirmaydi. Hisob-kitoblar Python muhitida (pandas, statsmodels) amalga oshirildi.

Tahlil natijalari

1. Kontsentratsiyaning kuchayishi. 2017-2025-yillarda milliy xizmatlar bozorining hududiy tuzilmasi bir tomonga siljidi. Toshkent shahrining ulushi 31,6 foizdan 39,8 foizgacha, ya'ni 8,2 foiz punktga oshdi, holbuki shaharda mamlakat aholisining atigi 8,3 foizi istiqomat qiladi. Hirschman-Herfindahl indeksi 1420 dan 1910 gacha ko'tarildi, eng yirik uchta hududning ulushi esa 48,4 foizdan 54,8 foizga yetdi (1-jadval). O'n bir hududning ulushi qisqargan; eng sezilarli yo'qotish Qashqadaryo, Toshkent viloyati, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Andijon viloyati hissasiga to'g'ri keladi.

1-jadval

Hududlarning milliy xizmatlar bozoridagi ulushi va real o'sishi, 2017-2025-yillar

Hudud	Ulush 2017, %	Ulush 2025, %	O'zgarish, f.p.	Real o'sish 2017-2025, %	Aholi ulushi 2025, %
Toshkent sh.	31,62	39,79	+8,17	210,7	8,3
Samarqand	7,72	7,83	+0,11	159,7	11,5
Toshkent vil.	8,70	7,19	-1,52	111,1	8,3
Farg'ona	8,04	7,19	-0,85	130,2	11,0
Namangan	5,33	5,64	+0,30	166,2	8,3
Qashqadaryo	6,93	5,42	-1,52	101,0	9,7
Andijon	6,57	5,40	-1,16	129,5	9,2
Buxoro	5,21	4,27	-0,94	119,8	5,5
Xorazm	3,71	3,70	-0,02	145,3	5,4
Surxondaryo	4,50	3,56	-0,94	132,7	7,9
Qoraqalpog'iston	4,78	3,52	-1,26	93,9	5,4
Navoiy	2,70	2,58	-0,12	160,7	2,9
Jizzax	2,50	2,46	-0,04	157,1	4,1
Sirdaryo	1,67	1,46	-0,21	115,9	2,5
O'zbekiston Respublikasi	100,00	100,00	-	144,8	100,0

¹⁵ Bu yerda va keyingi hisob-kitoblarda xizmatlar hajmining real indeksi 1238-indikatoridagi taqqoslanuvchi narxlardagi o'sish sur'atlarini zanjirlash yo'li bilan olingan; hududlar aholisi 1210- va 1239-indikatorlar nisbatidan hosil qilingan.

Manba: muallif hisob-kitoblari; SIAT indikatorlari 1210, 1238, 1239 asosida.

2. σ -divergensiya. Konvergensiya gipotezasining birinchi testi rad etiladi. Jon boshiga real xizmatlar hajmi logarifmining standart chetlanishi 2017-yildagi 0,491 dan 2025-yilda 0,541 gacha, aholiga tortilgan variatsiya koeffitsienti esa 0,919 dan 1,096 gacha o'sdi. Eng yuqori va eng past ko'rsatkichli hududlar nisbati 7,16 dan 8,89 baravarga kengaydi. Muhim jihat shundaki, Toshkent shahri tahlildan chiqarilganda 13 hudud ichidagi dispersiya deyarli o'zgarmaydi (0,165 dan 0,172 gacha). Demak, kuzatilayotgan divergensiya viloyatlarning bir-biridan uzoqlashuvi emas, balki poytaxtning butun mamlakatdan ajralib ketishi hisobiga yuzaga kelmoqda (2-jadval).

2-jadval

Hududiy tengsizlik ko'rsatkichlarining dinamikasi (jon boshiga real xizmatlar hajmi bo'yicha)

Yil	σ (ln), 14 hudud	σ (ln), tortilgan	σ (ln), poytaxtsiz 13 hudud	CV, tortilgan	Theil T	shundan guruhlar aro, %	Gini (tortilgan)	maks/min
2017	0,491	0,484	0,165	0,919	0,2552	96,7	0,294	7,16
2018	0,491	0,484	0,158	0,928	0,2588	97,1	0,292	6,75
2019	0,493	0,488	0,153	0,945	0,2666	97,4	0,293	6,98
2020	0,505	0,502	0,165	0,972	0,2816	97,3	0,308	7,48
2021	0,502	0,509	0,157	0,979	0,2877	97,6	0,310	7,22
2022	0,512	0,520	0,164	1,005	0,3016	97,7	0,319	7,56
2023	0,525	0,535	0,168	1,046	0,3232	97,9	0,331	8,11
2024	0,534	0,546	0,169	1,076	0,3393	97,9	0,340	8,61
2025	0,541	0,554	0,172	1,096	0,3505	98,0	0,347	8,89

Manba: muallif hisob-kitoblari.

3. Tengsizlikning tarkibiy manbai. Theil indeksining dekompozitsiyasi yuqoridagi xulosani miqdoriy jihatdan tasdiqlaydi: umumiy tengsizlikning 96,7 foizi (2017-yil) va 98,0 foizi (2025-yil) "Toshkent shahri - qolgan hududlar" guruhlararo farqi hisobiga shakllanadi. Guruh ichidagi komponent butun davr mobaynida 0,007-0,008 oralig'ida qotib qolgan. Bu O'zbekiston xizmatlar bozorida klassik "markaz - periferiya" tuzilmasi shakllanganini va periferiya ichida yagona, nisbatan bir jinsli konvergensiya klubi mavjudligini bildiradi.

4. β -konvergensiya testi. Uchta spetsifikatsiya baholandi (3-jadval). Shartsiz modelda β koeffitsienti ijobiy (0,01063) va statistik ahamiyatsiz ($p = 0,148$), ya'ni dastlab yuqori darajada bo'lgan hududlar sekinroq emas, balki hech bo'lmaganda tezroq o'sish tendensiyasini namoyon etgan. Toshkent shahri chiqarilganda koeffitsient manfiy ishorani oladi (-0,01478), biroq u ham ahamiyatsiz ($p = 0,489$). Bandlik darajasi va investitsiya o'sishi nazorat qilinganda ham yaqinlashuv aniqlanmaydi. Shu bilan birga, shartli modelda investitsiyalarning o'rtacha o'sish sur'ati koeffitsienti musbat va 5 foiz darajada ahamiyatli (0,00089; $t = 2,41$; $p = 0,037$), bu esa yaqinlashuvning yo'qligi hududlarning tarkibiy tengsizligi bilan emas, balki jamg'arish sur'atlaridagi barqaror farqlar bilan izohlanishini ko'rsatadi.

3-jadval

β -konvergensiya tenglamasini baholash natijalari (bog'liq o'zgaruvchi - 2017-2025-yillarda jon boshiga real xizmatlar hajmining o'rtacha yillik o'sish logarifmi)

Model	n	β	t-statistika	p-qiymat	R ²
(1) Shartsiz, 14 hudud	14	0,01063	1,55	0,1479	0,166
(2) Shartsiz, Toshkent sh.siz (13)	13	-0,01478	-0,72	0,4891	0,044
(3) Shartli (bandlik+investitsiya)	14	0,00228	0,18	0,8619	0,555

Izoh: (3)-modelda nazorat o'zgaruvchilari - o'rtacha bandlik darajasi (koeffitsient 0,00136; $p = 0,316$) va investitsiyalarning o'rtacha o'sish sur'ati (koeffitsient 0,00089; $p = 0,037$). Manba: muallif hisob-kitoblari.

5. Hududlarning nisbiy pozitsiyasi. Respublika o'rtacha darajasi 100 deb olinganda (4-jadval), 2025-yilda faqat Toshkent shahri o'rtachadan yuqori ko'rsatkichga ega (446,4), qolgan barcha hududlar undan past. Pozitsiyasini eng ko'p yaxshilagan hududlar - Navoiy (+6,2 punkt), Namangan (+4,6) va Samarqand (+3,4) viloyatlari; eng ko'p yo'qotganlar - Qoraqalpog'iston Respublikasi (-13,2) va Qashqadaryo viloyati (-12,4). Reytinglarning Spirmen korrelyatsiyasi 2017 va 2025-yillar uchun 0,776 ($p = 0,001$) ni tashkil etadi, ya'ni ierarxiya yuqori darajada barqaror - hududlar o'z o'rnini kamdan-kam o'zgartiradi.

4-jadval

Aholi jon boshiga real xizmatlar hajmi va hududlarning nisbiy pozitsiyasi

Hudud	Real hajm, ming so'm (2017-y. narxlarida)		Respublika = 100		O'zgarish, punkt	O'rin
	2017	2025	2017	2025	2017-2025	2017 → 2025
Toshkent sh.	19 961	48 189	387,0	446,4	+59,4	1 → 1
Navoiy	4 384	9 844	85,0	91,2	+6,2	3 → 2
Toshkent vil.	4 720	9 044	91,5	83,8	-7,7	2 → 3
Buxoro	4 332	8 450	84,0	78,3	-5,7	4 → 4
Samarqand	3 230	7 128	62,6	66,0	+3,4	9 → 5
Qoraqalpog'iston	4 030	7 004	78,1	64,9	-13,2	5 → 6
Namangan	3 075	6 930	59,6	64,2	+4,6	12 → 7
Xorazm	3 199	6 852	62,0	63,5	+1,4	10 → 8
Farg'ona	3 452	6 823	66,9	63,2	-3,7	6 → 9
Andijon	3 391	6 658	65,7	61,7	-4,1	8 → 10
Jizzax	2 944	6 402	57,1	59,3	+2,2	13 → 11
Sirdaryo	3 191	5 944	61,9	55,1	-6,8	11 → 12
Qashqadaryo	3 430	5 845	66,5	54,1	-12,4	7 → 13
Surxondaryo	2 789	5 422	54,1	50,2	-3,9	14 → 14
O'zbekiston	5 158	10 796	100,0	100,0	-	-

Hudud	Real hajm, ming so'm (2017-y. narxlarida)		Respublika = 100		O'zgarish, punkt	O'rin
	2017	2025	2017	2025	2017-2025	2017 → 2025
Respublikasi						

Manba: muallif hisob-kitoblari.

6. O'sishning omillari. Uzoq muddatli kesma regressiyada (14 hudud, 2017-2025-yillar uchun to'plangan ko'rsatkichlar) xizmatlarning real o'sishi investitsiyalarning to'plangan o'sishi (koeffitsient 0,1128; $p = 0,065$) va o'rtacha bandlik darajasi (koeffitsient 0,0151; $p = 0,020$) bilan izohlanadi; model hududlararo tafovutning 51,3 foizini tushuntiradi. Qisqa muddatli panel modelda esa (5-jadval) hududiy qo'zg'almas effektlar bilan baholanganda investitsiyalarning bir yil oldingi o'sishi manfiy va ahamiyatli koeffitsientga ega bo'ladi, biroq yillik effektlar kiritilishi bilan bu bog'liqlik butunlay yo'qoladi ($p = 0,173$). Demak, manfiy bog'liqlik hududlarga xos xususiyat emas, balki umumiy makroiqtisodiy tsikl artefaktidir: 2019-yildagi investitsiya buni 2020-yildagi xizmatlar hajmining pasayishi bilan vaqt jihatidan mos tushgan. To'g'ri spetsifikatsiya - yillik effektli model - qisqa muddatda investitsiya va bandlikning xizmatlar o'sishiga statistik ahamiyatli ta'siri yo'qligini ko'rsatadi; ta'sir faqat uzoq muddatli gorizontda namoyon bo'ladi.

5-jadval

Xizmatlar o'sishining omillari: panel regressiya natijalari (2018-2025-yillar, $n = 112$)

O'zgaruvchi	(a) Hududiy qo'zg'almas effektlar			(b) Hududiy va yillik effektlar		
	koeffitsient	t	p	koeffitsient	t	p
$\ln(\text{investitsiya o'sishi})$	-0,0026	-0,12	0,9023	-0,0041	-0,32	0,7503
$\ln(\text{investitsiya o'sishi, } t-1)$	-0,0851	-3,91	0,0001	-0,0158	-1,36	0,1726
Bandlik darajasi	0,0087	3,32	0,0009	0,0000	0,01	0,9916
R^2	0,263			0,840		

Izoh: bog'liq o'zgaruvchi - xizmatlar hajmi real o'sish sur'atining logarifmi; standart xatoliklar geteroskedastiklikka bardoshli (HC1). Manba: muallif hisob-kitoblari.

7. Milliy o'sishga hududiy hissa. 2017-2025-yillardagi umumiy real o'sishning 42,8 foizi yolg'iz Toshkent shahri hissasiga to'g'ri keladi; Samarqand viloyati 7,9 foiz bilan ikkinchi, Farg'ona viloyati 6,7 foiz bilan uchinchi o'rinda turadi. Eng kam hissa qo'shgan beshta hudud birgalikda milliy o'sishning atigi 12 foizini ta'minlagan. Bu holat xizmatlar sohasidagi yangi ish o'rinlari va soliq bazasining hududiy jihatdan tobora tor doiraga to'planib borayotganini anglatadi.

8. Quvib yetish hisobi. 2017-2025-yillardagi haqiqiy sur'atlar saqlanib qolgan taqdirda hududlarning respublika o'rtacha darajasiga yetish muddati hisoblandi. Aholi soni o'sishi hisobga olingan holda respublika bo'yicha jon boshiga real xizmatlar hajmi

yiliga 9,67 foizga o'sgan. Tahlil qilingan 13 viloyatdan sakkiztasida jon boshiga o'sish sur'ati respublika o'rtachasidan past bo'lib, ular joriy traektoriyada hech qachon o'rtacha darajaga yeta olmaydi - tafovut kengayib boraveradi. Qolgan beshta hudud uchun ham quvib yetish muddati juda uzoq: Navoiy viloyati uchun 10 yil, Namangan viloyati uchun 48 yil, Samarqand viloyati uchun 63 yil, Jizzax viloyati uchun 109 yil, Xorazm viloyati uchun 158 yil. Bu hisob-kitob hududiy tenglashtirish siyosati hozirgi ko'lamda samarasiz ekanini yaqqol ko'rsatadi.

9. Samarqand viloyati misolida. Viloyat 2017-2025-yillarda xizmatlar hajmini real hisobda 159,7 foizga oshirib, respublika o'rtachasidan (144,8 foiz) yuqori sur'at ko'rsatdi va jon boshiga ko'rsatkich bo'yicha 9-o'rindan 5-o'ringa ko'tarildi; milliy ulushi 7,72 foizdan 7,83 foizga oshdi. Shunga qaramay, viloyatda jon boshiga to'g'ri keladigan real xizmatlar hajmi respublika o'rtachasining atigi 66,0 foizini tashkil etadi (2017-yilda 62,6 foiz). Ya'ni sur'at bo'yicha yutuq daraja bo'yicha tafovutni yopishga yetarli emas - bu xizmat ko'rsatish korxonalari uchun ichki bozor sig'iminining cheklanganligini va ularning o'sishi asosan intensiv omillarga, ya'ni resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga bog'liq bo'lib qolayotganini bildiradi.

Muhokama

Olingan natijalar xizmat ko'rsatish korxonalarini boshqarish nazariyasi uchun uchta muhim xulosaga olib keladi. Birinchidan, hududiy bozor sig'imi korxona uchun ekzogen resurs cheklovi hisoblanadi: jon boshiga xizmatlar hajmi respublika o'rtachasining yarmini tashkil etadigan hududda korxona masshtab samarasiga erisha olmaydi va asosiy fondlardan foydalanish koeffitsienti ob'ektiv ravishda past bo'ladi. Shu sababli samaradorlikning integral baholari hududlararo taqqoslanganda albatta bozor sig'imiga tuzatish kiritilishi lozim.

Ikkinchidan, tengsizlikning deyarli to'liq poytaxt hisobiga shakllanishi va viloyatlar ichida bir jinsli klub mavjudligi hududiy siyosat uchun ikki yo'nalishni ajratishni taqozo etadi: poytaxtga nisbatan - agglomeratsiya samarasini qolgan hududlarga tarqatish (masalan, xizmatlarning masofaviy, raqamli formatlarini rag'batlantirish), viloyatlarga nisbatan esa - klub ichida etakchilarni shakllantirish.

Uchinchidan, qisqa muddatli panel tahlil investitsiyalarning xizmatlar o'sishiga bevosita ta'siri yo'qligini, uzoq muddatli kesma tahlil esa bunday ta'sir mavjudligini ko'rsatdi. Bu ziddiyat emas, balki xizmatlar sohasida investitsiya samarasining kechikishi va to'planish xususiyatiga ega ekanini bildiradi - bu esa korxona darajasida investitsiya qarorlarini baholashda qisqa muddatli qaytim ko'rsatkichlariga tayanish xato ekanini anglatadi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlil 2017-2025-yillarda O'zbekiston xizmatlar bozorida konvergensiya emas, balki barqaror divergensiya jarayoni kechayotganini ko'rsatdi. Tengsizlikning 98 foizi Toshkent shahri bilan qolgan hududlar o'rtasidagi farqdan iborat, β -konvergensiya statistik jihatdan tasdiqlanmaydi, hududiy ierarxiya esa yuqori darajada barqaror. Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyatini baholashda qo'llaniladigan integral samaradorlik indekslariga hududiy bozor sig'imi (aholi jon boshiga xizmatlar hajmi)

bo'yicha normallashtiruvchi korrekcirovka kiritilishi - aks holda past sig'imli hududlardagi samarali korxonalar tizimli ravishda past baholanadi.

2. Hududiy dasturlarda yagona qo'llab-quvvatlash rejimidan voz kechib, jon boshiga real xizmatlar hajmi respublika o'rtachasining 60 foizidan past bo'lgan hududlar (Surxondaryo, Qashqadaryo, Sirdaryo, Jizzax viloyatlari) uchun alohida rejim - soliq va ijara imtiyozlarining kuchaytirilgan paketi joriy etilishi.

3. Masofadan ko'rsatiladigan xizmatlar (IT, autorsing, ta'lim va konsalting xizmatlari) rivojlantirilishi orqali hududiy bozor sig'imi cheklovini yengib o'tish - bu poytaxt agglomeratsiyasi samarasini periferiyaga tarqatishning eng arzon kanali hisoblanadi.

4. Investitsiya samarasining kechikish xususiyatini inobatga olib, xizmat ko'rsatish korxonalarga beriladigan imtiyozli kreditlarning imtiyozli davri kamida 3 yilgacha uzaytirilishi.

5. Hududiy statistikada xizmatlar sohasi bo'yicha band aholi soni va asosiy kapitalga investitsiyalarning mutlaq hajmi alohida ochiq qator sifatida e'lon qilinishi - hozirda bu ma'lumotlarning yo'qligi hududiy samaradorlik tahlilini jiddiy cheklaydi.

Tadqiqotning cheklovi shundan iboratki, hudud kesimida xizmatlar sohasidagi bandlik va kapital hajmi bo'yicha ochiq ma'lumotlar mavjud emas; ular e'lon qilingan taqdirda hududlar bo'yicha to'liq ko'p omilli samaradorlik chegarasi (DEA) tahlilini o'tkazish mumkin bo'ladi. Bu keyingi tadqiqotlarning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 17-fevraldagi PF-21-son "Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.

2. Barro R.J., Sala-i-Martin X. Convergence // Journal of Political Economy. - 1992. - Vol. 100, No. 2. - P. 223-251.

3. Fuchs V.R. The Service Economy. - New York: NBER, 1968. - 280 p.

4. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography // Journal of Political Economy. - 1991. - Vol. 99, No. 3. - P. 483-499.

5. Quah D. Empirical cross-section dynamics in economic growth // European Economic Review. - 1993. - Vol. 37, No. 2-3. - P. 426-434.

6. Sala-i-Martin X. The Classical Approach to Convergence Analysis // The Economic Journal. - 1996. - Vol. 106, No. 437. - P. 1019-1036.

7. Theil H. Economics and Information Theory. - Amsterdam: North-Holland, 1967. - 488 p.

8. Williamson J.G. Regional Inequality and the Process of National Development // Economic Development and Cultural Change. - 1965. - Vol. 13, No. 4, Part 2. - P. 1-84.

9. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT ochiq ma'lumotlar banki, indikatorlar 406, 1210, 1238, 1239, 1311. URL: <https://siat.stat.uz/data/>

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

